

Сучасний стан та тенденції розвитку молочної галузі України

Н.С. Скопенко, к.е.н., доцент, НУХТ,
А.О. Бовкун, к.т.н., доцент ІПДО
НУХТ

Сучасна стратегія соціально-економічного розвитку України передбачає нарощування агропромислового потенціалу країни. Молочна галузь, до складу якої входять маслоробна, сироробна, молочноконсервна підгалузі, а також виробництво продукції з незбираного молока, на сучасному етапі є однією із провідних в структурі харчової індустрії України. Молочна продукція є одним із основних продуктів харчування та супутнім компонентом при виробництві різноманітних товарів харчової промисловості, зокрема кондитерських виробів, соусів, майонезу.

Однак за період 1990-2010 рр. діяльність молокопереробних підприємств визначається рядом кризових тенденцій, пов'язаних, насамперед, із наростаючим дефіцитом сировини, зростанням цін на молочну продукцію при одночасному зниженні платоспроможного попиту населення, формуванням несприятливої кон'юнктури світового ринку молокопродуктів.

Ефективний розвиток молокопереробної галузі безпосередньо залежить від стану молочного скотарства, у якому, на жаль, за останні роки спостерігаються негативні тенденції.

За даними Держкомстату України [3], у 1990 році у господарствах усіх категорій утримувалося 8 млн 378 тис. корів, в тому числі у сільгоспдідприємствах було 6 млн 191 тис. корів (74% від загальної кількості), а в господарствах населення — лише 2 млн 187 тис. (26%). Станом на 1 січня 2011 р. у господарствах усіх категорій утримувалося вже тільки 2,7 млн голів корів, що на 2,2% менше, ніж на 1 січня 2010 р., та на 68% менше, ніж у 1990 р. (табл. 1). Господарствами населення утримувалося 78,1% загальної чисельності корів (на рівні показника на початок 2010 р.). У сільськогосподарських підприємствах порівняно з 1 січня 2010 р. відбулося ско-

рочення чисельності великої рогатої худоби на 6,1% (у тому числі корів — на 2,5%).

Зниження кількості молочного стада спостерігається як у приватному секторі, так і в сільськогосподарських підприємствах, де нині зосереджено менше чверті корів. Причому в агроформуваннях поголів'я скоротилося майже вдвісьтеро. Зазначені тенденції є наслідком втрати інтересу до утримання молочних тварин усіма категоріями господарств через щорічне подорожчання кормів, паливо-мастильних матеріалів та електроенергії, недосконалий механізм дотування сільськогосподарських товаровиробників за рахунок повернення ПДВ та недостатню державну підтримку молочного тваринництва.

Скорочення поголів'я молочної худоби, незважаючи на зростаючу динаміку показника продуктивності корів, призводить до постійного зменшення обсягів виробництва молочної сировини усіма категоріями господарств. Так, у 2010 році в Україні вироблено молока в обсязі 46% від рівня 1990 року. Зменшення обсягів виробництва молока-сировини спричинює посилення конкуренції серед молокопереробних підприємств на ринку молочної сировини та зростання закупівельної ціни молока. Варто зазначити, що обсяги виробництва молока не забезпечують продуктової безпеки країни.

Табл. 1. Виробництво та споживання молока і молочних продуктів в Україні за 1990–2010 рр.

Показники	Роки						Темп зміни				
	1990	1995	2000	2005	2009	2010	2010/ 2009	2010/ 2005	2010/ 2000	2010/ 1995	2010/ 1990
Поголів'я корів, тис. голів	8378	7531	4958	3635	2737	2677	97,83	73,65	53,99	35,55	31,95
Середній річний удій молока, кг	2863	2204	2359	3487	4049	3985	98,42	114,28	168,93	180,81	139,19
Виробництво молока, тис. тонн	24508	17274	12658	13714	11610	11254	96,93	82,06	88,91	65,15	45,92
Виробництво молока на 1 особу, кг	472,3	335,3	257,4	291,1	252,4	245,3	97,19	84,27	95,30	73,16	51,94
Рівень виробництва молока і молокопродуктів на 1 особу, у % до РНС	124,3	88,2	67,7	76,6	66,4	64,6	97,19	84,27	95,30	73,16	51,94
Споживання молока на 1 особу, кг	373	244	199	226	212,2	211,1	99,48	93,41	106,08	86,52	56,60
Рівень споживання молока і молокопродуктів на 1 особу, у % до РНС*	98,2	64,2	52,4	59,5	55,8	55,6	99,48	93,41	106,08	86,52	56,60

*Довідково: раціональна норма споживання (РНС) молока і молочних продуктів становить 380 кг на рік.
Джерело: розраховано на основі даних [3, 6, 7].

Як свідчить світовий досвід, розвиток молочної галузі безпосередньо пов'язаний з виробництвом молока у великих фермерських господарствах (крупнотоварне виробництво). В Україні на сьогоднішній день спостерігається протилежна ситуація: зростає виробництво молока в дрібних господарствах, приватному секторі та зменшується кількість молока, що вироблено сільськогосподарськими підприємствами.

Існуючий перерозподіл виробництва молока між різними категоріями господарств створив передумови до незначного загострення конкуренції між виробниками молока з низьким рівнем інтенсивності. Так, на ринку молочної сировини фактичними монополістами продовж 2000-2010 рр. виступають невеликі господарства та приватні подвір'я. У 2010 році частка приватного сектору у загальному обсязі виробництва молока становила 80% (у 1990 р. — 24,1%, 2000 р. — 70,9%, 2005 р. — 81%, 2009 р. — 80,7%) [3].

Така тенденція свідчить, перш за все, про кризу в молочному тваринництві та створює проблеми для розвитку молочної галузі, оскільки виникає питання забезпечення переробних підприємств якісною сировиною. Забезпечити необхідну якість виробленого молока сьогодні можуть лише сільськогосподарські підприємства, у яких здійснюється механічне доїння, очистка та охолодження молока. Селянин не має ні умов, ні можливостей забезпечити необхідний технологічний процес виробництва молока. Саме тому вироблене у господарствах населення молоко відповідає вимогам лише другого ґатунку або воно несортове, тоді як у великих фермерських господарствах воно реалізується екстра, вищим і першим ґатунком. Так, сільськогосподарські підприємства поставили молокопереробним підприємствам в 2009 році 62% молока першого сорту та 29% вищого сорту (табл. 2), що сумарно становило 28,9% обсягу молока, переробленого молочними підприємствами. Господарства населення є постачальниками молока другого сорту, обсяги якого разом з несортівним молоком становлять 71,1% всієї кількості переробленого молока. Причини низької якості сировини є способ організації її виробництва. На жаль, Україна перейшла на шлях від організованого до дрібнотоварного виробництва молока.

Негативні тенденції розвитку молочно-го скотарства призвели до суттєвого скорочення обсягів постачання сировини для промислової обробки. Так, за даними Держкомстату України [3, 6, 8], продаж молока та молочних продуктів переробним підприємствам за період 1990-2010 рр. скоротився практично вчетверо.

За умови збереження зазначеного напрямку розвитку молочно-го тваринництва

Табл. 2. Якість молока, проданого сільськогосподарськими підприємствами на переробку молокозаводам, за ДСТУ 3662-97, % до загальної кількості

Сорт молока	Роки						
	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Екстра	х	х	х	х	х	0,2	1,9
Вищий	12,2	15,2	16,9	18,8	25,7	28,2	29,1
Перший	76,1	73,9	73,4	68,6	65,9	62,9	62,3
Другий	10,2	9,4	8,7	10,1	6,9	7,0	5,7
Несортове	1,5	1,5	1,0	2,5	1,5	1,7	1,0

Складено за даними [3, 6, 8]

шляхом стійкого зменшення поголів'я дійного стада та незадовільної якості молока актуалізується питання пошуку альтернативних джерел забезпечення молочної галузі сировиною. Такими джерелами можуть бути: зростання імпорту молочної сировини, консолідація з постачальниками сировини, інвестування в розвиток власної сировинної бази, зміни технології виробництва молочних продуктів тощо.

Найбільш оптимальним напрямом вирішення проблеми отримання сировини в достатній кількості та належної якості вітчизняні експерти та виробники вбачають інвестування в розвиток власної сировинної бази шляхом створення сучасних молочних ферм, де прерогатива належатиме крупним холдингам та/або шляхом консолідації з постачальниками сировини [5]. Розширенню інтегрованих сільськогосподарських формувань з метою покращення показників молочного тваринництва як на національному, так і на регіональному рівнях покликана Галузева програма розвитку молочного скотарства України до 2015 року [9].

Молоко і молочні продукти традиційно займають досить високу питому вагу в раціоні харчування населення України. Але протягом останніх років спостерігається тенденція до скорочення їх споживання з 373 кг (у 1990 р.) до 211 кг (у 2010 р.) на рік, що відповідає, за нашими розрахунками, 55,6% від раціональної норми споживання. Дослідити динаміку споживання молока і молочних продуктів можна за даними табл. 1.

Також зниження платоспроможності населення призвело до падіння попиту на молочну продукцію та зміни попиту в окремих сегментах ринку (зміщення в бік більш дешевої продукції). Це призводить до якісних структурних змін пропозиції на ринку молока та молочної продукції: зниження обсягів виробництва високомаржинальних молочних продуктів (ароматизованих йогуртів, сухого молока та вершків, сирних виробів, масла) та збільшення виробництва продукції з незбираного молока (молока питного, кисломолочної продукції), сирів, морозива. Тільки за 2003-2010 рр. виробництво сиру жирного зросло на 23%, сиру свіжого неферментовано-

го та сиру кисломолочного — на 34,8%, а масла вершкового зменшилося на 42,2%. В структурі продукції з незбираного молока виробництво молока обробленого рідкого збільшилося на 25,9%, а кисломолочної продукції — на 11,7% (табл. 3).

Запорукою галузевого розвитку є ефективність виробництва молока. Не дивлячись на те, що ціна молока і молочних продуктів в Україні досить висока і постійно зростає, рентабельність виробництва молока українська низька. Якщо на початку 1990-х рр. рентабельність виробництва досягала 32,2%, то у 2010 р. була на рівні 1,4% [3, 6, 8].

Така ситуація не є виключенням із загальної практики сільськогосподарського виробництва більшості країн світу. Єдиним інструментом підтримки сільськогосподарського виробництва в умовах значних ризиків такого виробництва є державна підтримка.

Література

1. Арасланова А. Молоко идет в дефицит / Анастасия Арасланова // Экономические известия. — 2011. — 4 февраля. [Електронний ресурс]: Режим доступу : <http://markets.eizvestia.com/full/moloko-idet-v-deficit>
2. Державна цільова економічна програма підтримки розвитку сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів на період до 2015 року. Затверджена постановою Кабінету Міністрів України від 3 червня 2009 р. №557. — Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=557-2009-%EF>
3. Державний комітет статистики України. Офіційний сайт. [Електронний ресурс]: Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
4. Исакова Д. На украинском рынке молочной продукции грядет активизация сделок M&A / Дария Исакова // «Инвестгазета». — 2010. — №25. [Електронний ресурс]: Режим доступу: <http://www.investgazeta.net/archive/770/>
5. Лихолоб С. Как с эмбарго молока... // Информационно-аналитический журнал «Food & Drinks». — 2008. — №4-5. — С. 8-21.
6. Міністерство аграрної політики України Офіційний сайт. [Електронний ресурс]: Режим доступу: <http://www.minagro.gov.ua/>
7. Молочные братья. Обзор украинского рынка молока. Исследования компании PR-Service. RUSSIAN FOOD&DRINKS MARKET MAGAZINE [Електронний ресурс]: Режим доступу: <http://www.foodmarket.spb.ru/archive.php?year=2010&article=1343§ion=4>
8. Моніторинг розвитку ринку молока та молочних продуктів України / Спілка молочних підприємств України. За ред. Бутенко М.І. — V випуск. — К., 2010. — 100 с.